

GLEDALIŠKI LIST

Narodnega gledališča v Ljubljani

1941-42

DRAMA

5 DUNDO MAROJE:
BOTER ANDRASH

GLEDALIŠKI LIST

NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

1941-XIX./42-XX. DRAMA Štev. 5

DUNDO MAROJE:

BOTER ANDRASH

PREMIERA 7. NOVEMBRA 1941-XX.

»Boter Andraž, ali z originalnim naslovom »Dundo Maroje« je najpopularnejši sad dubrovniške renesančne književnosti. Komediya je nastala leta 1550., leto dni pred izidom prve slovenske knjige in približno poldrugo desetletje pred rojstvom Cervantesa in Shakespeara. Marin Držič, njen avtor, jo je napisal tri leta po svojem povratku v rodno mesto, kamor se je vrnil po bivanju in študiju v Italiji, zlasti v Sieni in po večletnem pustolovskem življenju v službi grofa Roggendorfa, ki ga je privedlo i na Dunaj i v Carigrad. Doma je stopil v duhovski stan in je kot duhovnik l. 1567. umrl v Benetkah.

Bil je, kakor kažejo že ti skopi življenjepisni podatki, pravi renesančni pojav, pravi sin svoje dobe, poln časovnega duha, ki se do ločno in krepro izraža v njegovem delu. »Boter Andraž«, ki v celoti sploh ni ohranjen, ki ga je zagrebški režiser Fotez predelal in dopolnil in ki ga je prevajalec prof. Rupel prenesel v jezik sto let kasnejšega Janeza Svetokriškega in ga zasedel z osebami našega ljudstva, je kljub vsem tem predelavam in priredbam ohranil živo

jedro originala in bistvene poteze duha, ki ga je ustvaril, in časa, v katerem je nastal.

Po svojih človeških osnovah je komedija pristen plod renesanse. Renesansa je v svojem bistvu prebujenje človeške tostranske, zemeljske zavesti; zavesti in volje do življenja na tem svetu. Bila je reakcija na srednji vek, ki je videl smisel življenja onkraj groba. Ta nova, renesančna zavest je na prelomu stoletij izbruhnila z močjo in silo ogromnega naravnega pojava in se je uveljavila v svetu s silovitimi, skoraj brutalnimi manifestacijami in dejanji, ki so bila eno samo veliko priznavanje zemlje, življenja, telesa in užitka.

S to prvobitno življenjsko kretnjo, ki ne pozna pomislekov, so vržene na oder poglavitne osebe te Držičeve komedije. To so ljudje tega sveta in samo tega sveta, vsak pogled za kaj nadzemskega jim je tuj. Tako tudi razmišljajo in rezonirajo. Tu imate skopuha, ki pravi o zlatu: »Ne vejš, kaj je zlatu!« Lubezen nej lubezen, *zlatu* je ljubezen. Zlatu pridobiva ta stare inu ta mlade, ta lepe inu ta grde, ta svete inu ta grejšne, ta deželske inu ta duhovne. Zetu se zde iz zlatih oslov dejlajo dohtarji; zlatu jim daje pamet in modrust, zlatu regira, a ti si osel!« Kurtizanina spletična vabi mladeniča k svoji gospe s temile besedami: »Naj gre pogledat mojo gospo, ali samu aku ima denar, zekaj njej močnu dišijo denarji!« Pokvarjeni in malopridni mladič, zapravljivec in nezvestež govori o smislu življenja: »Dobriga je tulikanj na svejti, kulikanj se človek dobru ima. Aku li živiš dobru ali slabu — umret trbej taku ali taku. Za nami pak nej pride ta gmajn potup.« Osrednja figura, predhodnik Figara, posveča svojo filozofijo oportunitizma svojemu — trebuhu: »A moj žlahtni trejbuhs zesluži, de mu služim inu strejžem. Vseh kunšti sem jest se naučil zavoljo njega, zekaj per jedaći on mene nikoli ne zapusti. On je moj gospud!«

Vse te izjave so pristne priče duha preproste renesanse. To je

gola, malce gladna, telesna posvetnost, ki ne pozna višjih misli in smotrov in ki ne priznava ne morale ne metafizičnega razglabljanja. In Držić, bivši pustolevec, tedaj pa že duhovnik kaže človeška bitja s temi strastmi in s to miselnostjo brez izrazite sodbe ali odklanjanja zgolj kot živa dejstva.

V tej pisateljski kretnji nehote začutiš dobo tega tvorca. V miselnosti osrednje osebe, ali vsaj poglobitnega režiserja teh komedijskih dogodkov, pa se morda izdaja tudi kraj, zemlja, ki je rodila pisca in delo. Marsikdo, ki bo bral ali poslušal njegovo filozofijo: »Bit moreš virtuoz, umetnik, aku hočeš bit na svejti gospud, inu moreš plajš po burji obračat!« — se bo nehote domislil stare Dubrovniške republike in njenega težavnega, kompromisov polnega laviranja med Benetkami in Carigradom, ki je moralo udariti svoj pečat miselnosti in duševnosti vsega njenega prebivalstva. Tu je nemara ohranjena razločna sled tega krajevnega zgodovinskega dejstva in one velike duhovne dobe v prijetni, temperamentni in spretni komediji, ki je še danes živa, zabavna in prepričevalna. J. V.

Dundo Maroje: Boter Andrež

Ko sem se na pobudo g. inž. Stupice lotil Dunda Maroja, da bi ga priredil za naš oder, je bilo treba rešiti več vprašanj.

Najprej se je bilo treba odločiti glede starega, izvirnega besedila. Držić je napisal dodkaj dolgo igro z izredno velikim številom oseb, ker je hotel prikazati dubrovniško družbo v njeni raznolikosti, uživajoč ob zanimivih, posebnih postavah. Take posebneže, čeprav včasih ne bistvene za potek dejanja, da le utegnejo zabavati gledalca, potiska v ospredje na škodo dejanju in njega glavnim nosilcem. Stranske osebe ustvarjajo tudi lokalno barvitost in so bile gotovo zanimive za tedanje dubrovniško občinstvo, za današnjega gledalca pa

bi pomenile nepotrebno obtežitev, zakaj jedro igre bi se izgubilo v preveč razvlečenem dejanju. In prav to jedro kaže velikega mojstra, ki je ustvaril komedijo, kakor si jo tudi danes želimo: komedijo s spretno intrigo, igro, v kateri prihajajo osebe vedno znova v konflikt ter tako ustvarjajo neprestano in živahno vrsto dramatičnih in komičnih situacij. — Nadaljnja težava ob izvirnem tekstu je ta, da Dundo Maroje ni ohranjen v celoti, temveč manjkajo zadnji prizori petega dejanja, prav tisti, v katerih se vsa zgodba razdrasa ali razplete.

Vse te nevšečnosti glede prvotnega besedila je rešil Fotes s tem, da je petdejansko komedijo strnil v tridejansko, zmanjšal število oseb in napisal zadovoljiv konec. Njegova predelava je odrsko spretna in uspela, dasi ponekod malce preskopa. Veliko ji je pripomoglo k uspehu, da je Fotes ohranil v bistvu Držičev starinski jezik v oblikah in skladnji, zakaj težko bi si predstavljali, kako bi se vse te prozorne osebe izražale v modernem jeziku in slogu.

Za oder je torej prikladna Fotesova prireditve, za *slovenski* oder pa je bilo treba poiskati ustreznega izraza tako glede na jezik ko glede na okolje. Pri tem iskanju se najprej pokaže, da letnica 1550, rojstno leto Držičeve igre, v našem slovstvu ne nudi primernega jezika, takega, ki bi omogočal lahkotno izražanje v komediji iz vsakdanjega, preprostega življenja. Res so nam iz tiste dobe (začenši s 1551) ohranjeni številni tiski naših protestantov, toda njih začetniško, še nekam okorno, vsakdanjemu življenju odmaknjeno, ker bolj v teološke razprave in prepire usmerjeno izražanje ne ustreza lahkotnemu improvizatorju Držiču. Pač pa je kot nalašč za naš namen dobrih sto let kasneje pisal Janez Svetokriški (okoli 1645—1714). Sicer je tudi njegovo pero služilo še cerkvenemu slovstvu (*Sacrum promptuarium* = Sveti priročnik, s zvezkov pridig), toda domačnost, humor, neposredni in živi stik z vsakdanjim živ-

Ijenjem, posebno pa zgovornost, gibčnost in temperament, ki se kažejo v njegovih spisih, docela ustrezajo našim zahtevam. Njegovo delo je tako obširno (skoraj 3000 strani) in raznoliko, da najdeš v njem besede in izraze iz vseh panog človeškega žitja in bitja. Tudi je vsa usmerjenost in miselnost dosti bližja kraju, kjer se komedija godi, kakor v mrki sever uperjeni pogled naših protestantov. Seveda je bilo treba pomakniti dogajanje za stoletje naprej, iz renesanse v barok, kakršen se dovolj izrazito kaže pri Svetokriškem, a to nam je komedijo samo približalo, saj prave renesanse, kakor jo je poznal Dubrovnik, Slovenci nismo imeli. Izraz torej in slog je dobila slovenska prireditev po Janezu Svetokriškem. Ponekod sem lahko ves stavek, dà, celo odstavek dobesedno prevzel iz Promptuarija. Kraj dejanja je ostal isti ko pri Držiću, le osebe in kraje, od koder so doma, sem »ponašil«. Mimo Fotesa sem šel tudi tam, kjer mi je izvirnik nudil kakšno uspelo misel, ki jo je Fotes izpustil, pa se mi je zanj škoda zdelo, ali kjer je kakšna renesančna prekreпка beseda ali kvanta bila nesprejemljiva ne samo za današnji okus, temveč tudi za baročno obdobje, v katero je postavljena slovenska prireditev. Zato pa je prispeval Svetokriški s tem ali onim moralnim ekskurzom, primernim novemu baročnemu okolju.

Jezik Janeza Svetokriškega — nato bi še rad opozoril — ni nikakršno narečje. Gre za naš knjižni jezik 17. stoletja, kakor si ga je v tisti dobi vsak pisatelj sam moral ustvariti. To je iz 16. stoletja podedovana dolensjska osnova, ki ji je Svetokriški zavestno sledil, in ji — bolj nezavestno — dodajal posebnosti iz svojega vipavskega narečja. Mik njegovega jezika, starinska barva, pa ne izvira samo iz zvoka, temveč morda še bolj iz stave besed, besednega zaklada in skladnje, skratka iz vsega načina izražanja in sloga. (Prim. moj izbor »Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega«, Akademska založba 1937.)

Dr. Mirko Rupel

Dva samogovora

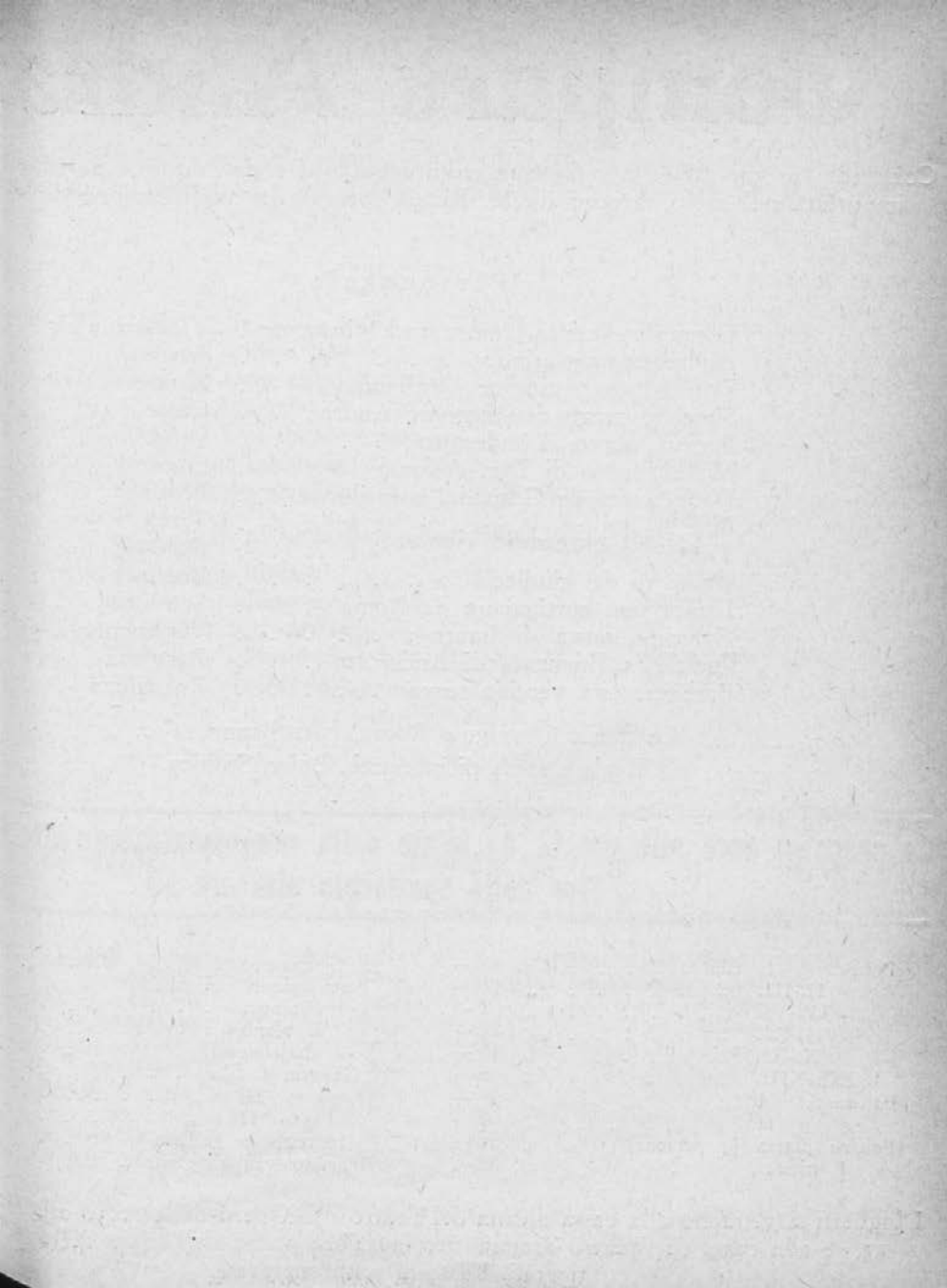
Ta, kateri je beštja, bo koker beštja umrl — qualis vita, finis ita — kateri je beštja, bo koker beštja umrl — qualis vita, finis ita — inu vse, kar mačka rodi, miši lovi. Kar kuli lesica leže, je vse zvitu inu kačji rod po tlejh se plazi. Lev ima srce, zajc je strašen, pes zvejst, lesica golufna, presica gnusna, mačka čista, vovk grabi inu davi, a ovčica mirnu stoji; osel je počasen, konj je hiter. Glihi viži je z ljudmi, zekaj eden je takšen, drugi drugačen. *Ta svejt je ena komedija: inu ravnu koker per komediji se ne gleda, kdu je krajl ali gospud ali kmet, temuč kdu zna dobru svojo peršono naprej prnest (inu velikokrat ta, kateri ima peršono eniga kmeta per komediji, vekši šenkingo doseže, kakor ta, kateri ima krajlevo peršono)* taku je tudi človek krajl, aku zna vladat inu regirat. Bit moreš virtuoz, umetelnik, aku hočeš bit na svejti gospud, inu moreš plajš po burji obračat. Nej zedosti, de imaš denar, zekaj vidim veliku njñh z denarji inu so v stiskah; nej zedosti, de si dohtar inu besejdnik, zekaj vidim veliku taistih v skrbejh; nej zedosti bit junak z mečam v roki, zekaj so dostikrat pobiti ali pak v jetje postavljeni; nej zedosti, de si poeta inu de znaš komedije sturit, zekaj s tejmi vsak pometa inu na mejsti »hvala« ti rečejo »nej za neč« inu ti postanejo sovraž; nej zedosti bit muzikont, zekaj le-ti morejo prepejvat, dokler nerrajši bi hotejli se jokati. Vse te reči so enu neč, ena senca, en dem, ena megla, en vejter. Zetu trbej bit kunšten, zviti, pregnan inu se se znajt u slabim časi. Aku pak želiš uživati dobre čase, vsakimu na lubu sturi. Gospud Drečče meni preti, jest mu se pak s kapo v roki prpogibam inu se odklajnam. Inu aku kdu k meni pride: »Medež, sturi le-tu!« — jest sturim. »Pujdi z mano!« — jest grem. Za svet mene upraša — jest ga znam dat. Preklinam me inu zcludja — jest potrpežljivo prenašam. Iz mene špot dejla —

jest za dobro gori vzamem. Samu takoršni ljudje vladajo. A moj žlahtni trejbuž zešluži, de mu služim inu strežem. Vseh teh kunšti sem jest se naučil zavolo njega, zekaj per dobri jedači on mene nikuli ne zepusti. Inu zdej bo spet enu dobro kosilce. Dve zanki sta postavljeni za gospuda Drejčeta: boter Andraž inu nevejsta Špelca. V eno se bode ujel inu tedaj pridem jest inu moj gospodar don Afonzo. Le-sem sromaki brez denarjov, le-sem! Krajli z dukati gredó, zdej se pravi jemat. Inu vtem kir v le-tih delicijah taku rezmišlam inu kontempliram, moje srce je in extasis. Victorija bo, kakoršne ni Cezar, ni Sula ni Marius nejso zedobili: Triumfus cesarinus!

Drugi Medežev samogovor: Ah hudu je, aku so ljudje preveč zalubleni inu nej falil ta, kateri je djal, de lubezen je en velik goluf, zekaj lubezen veliku ludi je zepelala inu oslepejla. Resnico tudi govore ti, kateri pravijo, de lubezen je en neusmilin trinoh, kateri človeka prsili, tu škodlivu doprnest inu tu nucnu pustit. Nejsó tudi falili ti, kateri so djali, de lubezen je en velik cuprnik, kateri sturi, de tem zalubenim tu grdu se vidi lepu, tu špotlivu častitu. Ali vener se meni zdi, de narbel je zgruntal lubezen taisti, kir je rekel: lubezen nej samu slejpa, temuč tudi prez glave, zekaj nihdar obena jeza, obena žalost, obenu pijanstvu človejka v takušne norčije ne prpravi koker lubezen. — Vejste li, koku je z mojim zalubenim gospodarjam? Kadar on pride damu, se dolí usede inu glaboku vzdihne. Netu supet vzdihne inu me pokliče: »Medes!« Jest: »Želijo, gospud?« Inu mislim, de bo rekel: dej de bova jejla, rejži inu toči! Ne, supet vzdihne inu pravi: »Oh, Medes, meni biti hudu, jest bolana. Por Dios! Kaj bo? Jest umrejtí, aku ne imejtí senora, jest melancolico, jest ne morem jejsti. Ti berž hodi k segnora, jaz oblubiti dukati, mille, dos milles!« Inu Medež more na pot inu je lačen on inu je lačen Medež inu ... Joh, prejoh, inu ima tulikajn

zlata, tulikajn dukatov, erdečih, lepih dukatov inu ne zna živet, ne zna nučat zlata. Ta roža dá med čebelam, strup pak pajkam; luna potrošta slona inu rezžali lintvorna, tu vinu rezfriša tiga zdraviga inu vekši bolezen sturi timu bolnimu, sonce otrdi tu gilu inu mehak sturi ta usek — glihi viži zlatu rezlušta ali oskruni, potrošta ali ostraši, rezfriša ali užge, omeči ali otrdi, koker eden se timu zlatu prbliža: koker čebela ali koker pajk, koker slon ali koker lintvorn, koker zdrav ali koker bolan, koker gilu ali koker usek. Inu moj gospud je koker en pajk, en lintvorn, en bolnik inu usek. — Inu zdej, kaj bo s tabo, ubogi moj trebušček? Kdu bo tebe troštal? Ali ti vejš, lubi gospud moj, de trbej rejve inu nedluge potrpežlivu inu volnu prenašat, de trbej včasi svoje mesu s postam noter držat. Za naprej bode dober tudi kak žganček, ena zelnata župca; inu kadar boš eno kiselco popil, reci: le-tu je zavolo bulšiga, zekaj ta, kateri ni skusil slabiga, ne vej, kaj je dobru. Za žganci inu zelem boš bulji znal uživat kapune, jerebičice inu tortice, za kiselco pak prosekarja. Inu tudi zdej v nesreči se tebi s kapo v rokah klajnam inu prpogibam inu tebe častim, zekaj nejsem koker taisti, kir v dobrem perjatelna lubijo, v nesreči pak ga nočejo poznat. Spumni pak, koker je djal uni pojet 'post nubila Phorebus' — za dežjam pride lejpu vrejme, za temo pride svetloba, za ponižajnam pride povikšajne. »Qui se humiliat, exaltabitur«, inu Medež je še vejdnu Medež, erga exaltabitur!

Lastnik in izdajatelj: Uprava Narodnega gledališča v Ljubljani. Predstavnik: Oton Župančič. Urednik: Josip Vidmar. Za upravo: Josip Vidmar. Tiskarna Makso Hrovatin. Vsi v Ljubljani.

Compare Andraž

Commedia in tre atti. Dopo la commedia croata »Dundo Maroje« di Marino
importata nel suolo sloveno da M. Rupel, secondo la modificazione di M. F.

Personaggi:

Compare Andraž, compratore vipacense .	Vl. Skrbinšek	
Andreotto, suo figlio	Jan	
Don Alfonso, giovine gentiluomo . . .	Raztresen	
Simeone, servo del compare Andraž . .	Cesar	
Popiva, servo d'Andreotto	Peček	
Medež, servo di Don Alfonso	Stupica	
Don Alvaro de Granada, goentiluomo . .	Bratina	
Blaž	} giovanotti vipacensi {	Tiran
Tomaž		Gale
Un servo del giudice	Brezigar	
Laura, una cortiggiana da Roma . . .	Starčeva	
Caterina, serva di Laura	V. Juvanova	
Špelca, la fidanzata di Andreotto . . .	Remčeva	
Barbara, una vecchia serva	Rakarjeva	

La storia si svolge a Roma, circa l'anno 1650.

Regia e scena di ing. arch. Bojan Stupica.

La cassa si apre alle ore 17 e inizio della rappresentazione alle ore 18

Fine dello spettacolo alle ore 20

Platea:	I. fila	Lit. 15'—
	II.-III. "	" 14'—
	IV.-VI. "	" 2'—
	VII.-IX. "	" 12'—
	X.-XI. "	" 10'—
	XII.-XIII. "	" 8'—
Balcone:	I. "	" 10'—
	II. "	" 8'—
Palchi:	platea (4 persone)	" 56'—
	I. piano "	" 50'—

	balcone	Lit.
Posti aggiunti nei palchi:		
	platea	"
	I. piano	"
	balcone	"
Galleria	I. fila	"
	II. "	"
	III. "	"
	Ingresso in galleria	"
	Ingresso per gli studenti	"

I biglietti si vendono alla cassa diurna del Teatro dell'Opera dalle 10.30 alle 12.17, e alla cassa del Teatro drammatico mezz'ora prima dell'inizio delle rappresentazioni. Le tasse sono comprese.

Boter Andrash

na komedija v' treh aktih. Obdejlana po ti hrouafshki: Dundo Maroje od Marin
Dershizha; po prenarredbi M. Fotesa na slovenška tla prečadil M. Rupel.

Perfone:

Boter Andrash, en kupez is Vipave	Vl. Skrbinshek	
Drejzhe, njega fin	Jan	
Don Alfonso, mlad shlahтник	Rastresen	
Shimen, hlapez botra Andrasha	Zefar	
Popiva, Drejzhetov flushabnik	Pezhek	
Medesh, flushabnik don Alfonsa	Stupiza	
Don Alvaro de Granada, en shlahтник	Bratina	
Blash	} mladenizha is Vipavskiga {	Tiran
Tomash		Gale
En rihtni hlapez	Bresigar	
Laura, ena loterza v' Rimi	Starzheva	
Katrina, nje dejkla	V. Juvanova	
Shpelza, Drejzhetova nevejsta	Remzheva	
Barbara, stara dejkla	Rakarjeva	

Godi se v' Rimi okuli 1650. lejta.

Režiser in scenograf: inž. arch. B. Stupica.

Blagajna se odpre ob 17

Začetek ob 17.30

Konec ob 20

Parter:	Sedeži I. vrste	Lit	15'—	balkonske (4 osebe)	Li	40'—
	" II.-III. vrste	"	14'—	Dodatni ložni sedeži: v parterju	"	10'—
	" IV.-VI. "	"	12'—	" v I. redu	"	10'—
	" VII.-IX. "	"	12'—	" balkonski	"	6'—
	" X.-XI. "	"	10'—	Galerija: Sedeži I. vrste	"	6'—
	" XII.-XIII. "	"	8'—	" II. "	"	5'—
Balkon: Sedeži	I. vrste	"	10'—	" III. "	"	4'—
	II. "	"	8'—	Galerijsko stojišče	"	1'—
Lože v parterju	(4 osebe)	"	56'—	Dijaško "	"	2'—
" v I. redu	(4 osebe)	"	56'—			

Opnice so v predprodaji pri dnevni blagajni v opernem gledališču od 10.30 do 12.30
in od 17. in pri blagajni v drami pol ure pred pričetkom predstave. Takse so
vračunane.

